

پاشکۆی C

هیرشە کیمیاییە پیزازراوەکان

لە کوردستانی عێراقدا 1987 - 1988

ئەم خشته يە تەنها ئەو هیرشانه دەگریتەوە كەوا میدل ئىست وۆچ توانيویتى تۆمارى بکات لە رېگەی ئەو بەلگە و شايەتانه وە كە بە چاوی خۆيان بىنیویان. ژمارەی راستەقینە رەنگە زیاتر بیت چونكە زۆر راپورتی نەسەلەنراو و ئىدیعامان پیغەیشتەوە دەربارەی هیرشکەردنی چەكى کیمیایى لە ماوەي 1987 - 1988 دا. بە گویرەي چاوبىكەوتە مەيدانیە كامان، لايكەمەكەي شەست گوند، جگە لە شارۆچکەي هەلەبجە، بە گازى خەردهل و دەمارەگاز يان هەردوكیان پیكەوە هیرشيان كراوەتە سەر. واديارە رژیمی عێراق بۆ چوار مەبەستى يەكترى تەواوکەر چەكى کیمیایى بەكارهیناوه.

(1) بۆ لیدانى بنكە و بارەگا سەرەكىيەكان و شوينەكانى كۆبۈونەوەي هېزى پېشىمەرگەي كورد. ژمارەيەكى زۆرى ئەم هیرشانه بۆ سەر دۆلى جافەتى (ئەنفالى يەك)، ناوجەي قەرەداخ (ئەنفالى دوو)، دۆلەكانى باليسان و سماقوولى (ئەنفالى پىنج و شەش و حەوت)، زیوهشكان (ئەنفالى كۇتايى) بۇون.

(2) بۆ هەراسان كردن و كوشتنى ئەو پېشىمەرگانەي لە حالەتى پاشەكشەدا بۇون لە كاتى چۈونە پېشەوەي ئەنفالدا. هیرشى لەم جۆرە، ئەوانە بۇون كە كرانە سەر شاناخسى (ژمارە 14 لە خشته كەدا)، كەزى زەرە (ژمارە 19)، تازەشار (ژمارە 20) و ناوجەكانى شەقلاوەو رەواندز (ژمارە 26 و 27).

(3) بۆ سزادانى بەكۆمەلى خەلگى مەدەنى لە سەر پشتگىرى كەنداشدا بۆ پېشىمەرگە. دراماتيكيتىن حالەتىش بۆ مبارانى هەلەبجە بۇو، پاش گرتى لە لايەن پېشىمەرگە و گارددەكانى شۇرۇشى ئىرانەوە. ئەوانىت، ئەو هیرشانەي سالى 1987 دەگریتەوە بۆ سەر شىخ وەسان و باليسان (ژمارە 4)، هیرشەكانى ئەنفال بۆ سەر سىۆسىئنان (ژمارە 15) و گۆپتەپە (ژمارە 22).

(4) بۇ بلاوكىرىنىڭ ترس و تۈقىن لە ناو سەرچەم دانىشتوانى مەدەنىداو دەرپەرانىن و رەھۋىيەنى گۈندىشىنالىن لە مالىئەكانىيەن، بۇ ئاسانلىرىنى گىرتىن و راڭاۋىسىن و كوشتنىيەن. بە زۆرىي دەستپېكىرىدىنى ھەر قۇناخىيىكى پەلامارى ئەنفال ئەم جۆرە هىيرشانەي دەگىرته خۇ. بەلام لە ئەنفالى كۆتايىدا (خاتىمە ئىنفال)، لە ناوجەسى بادىناندا زۇر ئاشكرا دەركەوت و زىياد لە سى گوند لە يەك كاتدا بۇمباران كىران لە سەر كەرتىيەكى رۆزىھەلات - رۆزئاوا، لە بەيانىي رۆزى 25 ئى ئابى 1988دا.

لە گەل ئەوهەشدا كە جىاڭىرىنىڭ دەدات كە ئەنۋەن ئەم ئامانجە جۇراوجۇزانەدا يارمەتىي تىيگەيشتنى ئەو بىر كىرىنى دەدات كە تاكتىكىيانە دەدات كە پەلامارەكانى عىراقىيان لە پشتەوە بۇو، بەلام لە زاراوهى ياسايدى ئەمە شتىيىكى بى مانايىه. چەكى كىميايى بە سروشتى خۇي ھىچ شىتىڭ نابوبىرى و جىابىناكەتەوە، لە بەر ئەوه بەكارھىنائى لە هەر ھەلومنەرجىيەكدا بىيت، قەددەغە كراوه.

كۈزراو	بەھۇي	شۇين	بەرۋار رۆز / مانگ / سال	ژمارە
نازاڭنىت	فرۇكە	سەرگەلۇو- بەرگەلۇو	1987/4/15	1
.....	رَاجىمە*	شاخى گۆجلار- ماودت	1987/4/15	2
.....	فرۇكە	زىوەشكان	1987/4/15	3
-225 **400	شىيخ وەسان، بالىسان	1987/4/16	4
.....	رَاجىمە	جاڭەرەن (قەردداخ)	1987/5/؟	5
.....	فرۇكە	سەركو (قەردداخ)	1987/5/؟	6
+1	فرۇكە	گوندى بله - دۈلە مەلەكان	1987/5/27	7
+7	فرۇكە+رَاجىمە	بەرگەلۇو، ھەلەدىن، ياخسەمەر، سېكەنيان و ناوجەكانى دەوروبىشت (ھېزىشى چەند بارە).	1987/5/7	8
.....	فرۇكە	ناوجەمى شىيخ بىزىنى	1988/2/؟	9

جینوؤسايد له عيراقدا 544

.....	فرۆکه	تەكى، بەلەگجار	1988/2/؟	10
-3200 5000	فرۆکه	ھەلمبچە	1988/3/16	11
ئەنفال بەك (دۆلی جاھتى)				
5	پاچيمە	ياخسەمەر	1988/2/23	12
+ نازانىرت	فرۆکه و پاچيمە	سەرگەلۇو، بەرگەلۇو، ھەلمەدن و چىاكانى نزىكىيان (لىدىانى بەرددوام).	1988/3/18-2/23	13
تا 28	فرۆکه	شاناھسىن	1988/3/22	14
ئەنفال دوو (قەردداخ)				
87-78	پاچيمە	سېۋىسەنان	1988/3/22	15
نازانىرت	پاچيمە	دووكان (قەردداخ)	1988/3/23	16
.....	پاچيمە	جاھەران	1988/3/24	17
.....	ھەلیكۈپتەر	مەسۋىن	1988/3/24	18
.....	پاچيمە	كەزى زەردە (قەردداخ)	1988/3/30	19
ئەنفال سىن (كەرمەيان)				
25-15	فرۆکه	تازەشار	1988/4/10	20
ئەنفال ھوار (دۆلی زىن بەجۈوك)				
9	فرۆکه	عەسكەر	1988/5/3	21
- 154 300	فرۆکه	گۇپتەپە	1988/5/3	22
ئەنفال پېنج، شەمش، حەموت (شەقلاوه - پەوانىز)				
37	فرۆکه	ودرى	1988/5/15	23
+2	فرۆکه	دۆلەكانى سوپىرە، باليسان، ھەرمان، سماقاۋولى	1988/5/23	24
.....	پاچيمە	ناكۇيان، فەقىيان، چىاي	1988/5/26	25

		رەشكى		
+13	فرۆكە	دۆلەكانى مەلەكان، سوپىرە، گەرمۇان، باليسان، ھېزان، سماقۇولى، بنمېرىد	1988/7/31	26
نازارىت	فرۆكە	دۆلى باليسان و ناوجەكانى هاوسنۇورى(لىدىانى بەردهوا)	1988/8/26-/8/8	27

ئەنفال كۆتابى (بادىنان)***

نازارىت	فرۆكە+پاجىمه	زېوهشكان	1988/8/24	28
4	فرۆكە	برجىنى	1988/8/25	29
نازارىت	فرۆكە	تلاکرو	1988/8/25	30
نازارىت	فرۆكە	گەلتاسكى	1988/8/25	31
15-14	فرۆكە	توبىكا، بەركەڭىزى	1988/8/25	32
.....	فرۆكە	ودرمىلى، بلىچانى	1988/8/25	33
6-3	فرۆكە	ئىكىمالە، ھىسىن، خرابە	1988/8/25	34
1+	فرۆكە	پويسىن، نزدۇورى	1988/8/25	35
.....	فرۆكە	بەردبىن	1988/8/25	36
2+	فرۆكە	سوارى، سېپىندار، ئافۇك، سېدەرا (باشۇورى چىاي گارە)	1988/8/25	73
نازارىت	فرۆكە	مېرىگەتكۈي، باودەكا كەڭىزى و گوندەكانى تر (باكۈورى چىاي گارە)	1988/8/25	38
9+	فرۆكە	گۈزى، رەتنىيا، شىرانەو گوندەكانى تر (ناوھەستى چىاي گارە)	1988/8/25	39
نازارىت	فرۆكە	بالۇوكا	1988/8/25	40

* راجیمه، تۆپیکی فره لوولهیه و بەسەر ئوتۇمبىلى بارھەلگەرەوە دامەزراوە.

** ئەم ژمارەيە بارى دوو پاسىش پیاو و ھەرزەكار دەگرىتەوە كەوا لە لاي ئەمن دەسبەسىر بۇون و پاشان سەرنگۈمىان كىرىن.

*** ئامارى لەناوچووانى ئەنفالى كۆتاپى تەنها دەستىشانى ئەوانە دەكتە كە لە جىدا كۆزراون. ژمارەي ئەوانەيان تىدا نىيە كە دواتر كىميابىي كارى تىكىردىبۇون و مەربۇون.

پاشكۆي D

نمۇونەي بىسەروشويىن كەدنى بە كۆمەل

لە ماوهى ئەنفالدا، بە پىي ناوجە

ئەوهى لېرەدا پىشان دراوه، نمۇونەيەكى خەلگە مەدەنەيە بىسەروشويىن و بە كۆمەل كۆزراوه كان، لە ماوهى هەر يەك لە قۇناخەكانى پەلامارى ئەنفالدا. ئەمە تەنها بەشىكى زۆر بچووكە لە سەرجەم ئەو ژمارانە لە كاتى ئەنفالدا سەرنگوم كران و تەنها ئەو كەسانە دەگرىتەوە كە ناوابيان يان ژمارەتەوابيان دراوه، لە كاتى ئەو پىر لە 350 چاپىكەوتتە مەيدانىيە كە مىدل ئىست وۆج لەگەل دەربازبواندا ئەنجامى داوه.

ئەنفال يەك

ھىچ ژمارەيەك بە دەستەوە نىيە و بەلگەي واش نىيە سەرنگومكەدنى بە كۆمەلى خەلگى مەدەنلى نىشان بىدات. وا دىيارە ئەو كۆزراوانەش كە لە چوار گوند توّماركراون - ھەلەدن، سەرگەلۇو، قەرەچەتان (ناحىيە سورداش) و مالوومە (ناحىيە كارىزە) - لە ئەنجامى بۆمباران، تۆپباران، ھىرلى كىميابىي، لە دەشت و دەر مانەوە سەرمماوه بىيت.

ئەنفال دوو

ناھىيە	گوند	بىسەروشويىن	پیاو	ئافرەت	مندال	دیاري نەكراو

24	-	-	32	59	9	قەرەدەخ/ سەرچنار(ا)
36	17	27	23	103	5	قەرەدەخ/ سەرچنار(ب)
60	17	27	55	159	14	سەرچەم

(أ) ئەو گۈندانەي دانىشتۇرانىيان بۇ سلىمانى ھەلاتتۇون.

(ب) ئەو گۈندانەي دانىشتۇرانىيان بۇ گەرمىان ھەلاتتۇون.

ئەنفالى سى

دیارى نەكراو	منداڭ	ئافرەت	پیاو	بىسەرسەۋىن	گوند	ناحىيە
19	-	-	129	148	13	قادرکەرەم (ا)
65	27	6	110	208	8	قادرکەرەم (ب)
-	-	-	3	3	1	قەرەھەنجىز
-	-	-	-	-	1	قەرەھەسەن
-	-	-	8	8	1	ئالىتوون كۆپرى
104	21	11	60	196	9	سەنگاو (1)

قورستىين و خرابىتىين نمۇونەي بىسەرسەۋىن كىرىنى بە كۆمەل لە سەنگاودا پىندهچىت بە هوئى رېتاكانى ھەلاتتەو بۇوېيت، يان بەرەو گەرمىانى خواروو يان بەرەو چەمچەمال بە دۆلى گولباخدا.
ايىجىڭە لە دوو ھۆيىمى سەرەمە، ئابلىقەدان و تەتكىپىيەلچىنин خەلکە كە لە لايەن ھېزەكانى عىزراقەو. لە لايەكى تەرىشەو فەريۇخواردىنى خەلکە كە بەھۆى كە ھېچيان لېتاڭەن و دەيانخەن ئوردووگاواھ، بەشىك بىو لەو ھۆكaranەي كە وايىرىد خەلکە كە بەھۆ زۆرە بىسەرسەۋىن بىكىرىن - وا.

87	69	27	17	200	7	تىلەكۆ
189	3	2	6	200	1	كەلار (2)
63	10	3	6	82	2	سەرقەلا
173	54	22	24	273	5	پىياز
700	184	71	363	1318	48	سەرجمەم

- (أ) ئەو ناوچانەی لە بەلگەنامەكانى سوپادا باسى شەريان تىدا ناكىرىت.
- (ب) ئەو ناوچانەي شەريان تىدا بەرپابووه (دۆلى گۈلباخ، تازە شار لە لاي خواردوه).

ئەنفالى چوار

ناحىيە	گوند	بىسەروشويىن	پىاو	ئافرەت	مندال	دييارى نەكراو
ئاغچەلەر	10	155	47	29	79	-
شوان	7	68	43	9	16	-
تەقىتەق	5	162	22	11	16	113
سەرجمەم	22	385	112	49	111	113

ئەنفالى پىنج و شەش و حەوت

(ناحىيەكانى خەلیفان و پەوانلىز و ھەریر)

ناحىيە	گوند	بىسەروشويىن	پىاو	ئافرەت	مندال	دييارى نەكراو

⁽²⁾ ژمارە كە تەقىرىبىيە، بەلام شايىتە كە واي باسىدە كرد كەوا زۆربەي زۆرى ئەوانەي سەرتىگوم كران ئافرەت و مندال بۇون.

549

51	6	7	59	123	5	سەرچەم
----	---	---	----	-----	---	--------

ئەنفال كۆتابى

(ا) گوندى كورد.

(ب) گوندى مەسيحى و ئىزىدى.

ناحىيە	گوند	پىسەروشۇنىن	پىاو	ئافرهەت	منداڭ	دیاري نەكراو
سەرسەنگ (ا)	17	189	189	-	-	-
دۆسکى (ب)	7	175	175	-	-	-

-	-	-	1	1	1	زاویته (i)
-	-	-	30	30	2	گول (i)
-	-	-	42	42	3	سندي (i)
-	-	-	40	40	2	بهرواري بالا (i)
-	-	-	9	9	1	ثاميندي (i)
-	-	-	155	155	3	نيرودريكان (i)
36	26	13	11	86	3	سهرسهنهنگ (b)
9	3	11	11	34	1	دوشكى (b)
-	-	2	4	6	1	بهرواري بالا (b)
-	9	2	6	17	1	ديرهلووك (b)
-	3	2	2	7	1	نيرودريكان (b)
-	-	-	(3)632	632	36	گشت (i)
45	41	30	34	150	7	گشت (b)
45	41	30	666	782	43	سهرجهم
969	359	184	1255	2767	132	سهرجهمي گشتى
35	12	6,6	45,4	100		رېزىدى سەدى %

E پاشکۇي

فەرەھەنگى زاراوه عەرەبى و كوردىكەن :

■ ئەمن: ئاسايىش (وەك بەرىۋە بهرىتىي ئاسايىشى گشتى / مدیرىيە
الامن العامه)

■ چەته: دز يان رېگر، زاراوهىكى تەوس ئامىزەو بە مانايمەكى سووکەوە بۇ ناوبردنى جاش بەكاردىت لە ناوجەمى بادىنلدا.

³¹ بە پىنج مىرمندالى تەمەن دوازىز سىانزە سالىشەوە.

- ئىنتىفارازه: وشه عەرەبىيەكەي راپەرىنە.
- ئىستىخبارات: ھەوالگرىي سەربازىي.
- جاش: بەچكە (جاشە) كەر، زاراودىيەكى دزىو و توانج ئامىزە بۇ فەوجە كورددكانى بەرگرىي نىشتمانى (فواج الدفاع الونگنى).
- لق: بريتىيە لە فەرماندەيى بەشىكى پىشىمەرگە لە پارتى ديموكراتى كوردىستاندا KDP. (پىكھاتەي بەشىكى سىاسىي سەربازىي پارتى ديموكراتى كوردىستان-عىراقە كەوا بەرپرس و ئەندامانى فەرماندەيى لق سەرپەرشتىي رېكخراوى سىاسىي و چالاكىي پىشىمەرگايەتىي ئەو بەشە دەكەن - و).
- مفارز خاصە: يەكەي تايىبەت (كەرتى ئەمنى كورد).
- مەغاوير: كۆماندۆز.
- مەلېبەند: فەرماندەيى ناوچەيى پىشىمەرگەي يەكىتىي نىشتمانىي كوردىستان PUK. (دەزگايەكى سىاسىي - سەربازىي يەكىتىي نىشتمانىي كوردىستانە و بەرپرس و ئەندامانى فەرماندەيى مەلېبەند سەرپەرشتىي رېكخسەتنى سىاسىي و چالاكىي پىشىمەرگايەتىي ئەو بەشە دەكەن - و).
- موجهەممەع: كۆمەلگا، نۇردووگا يان گۇندە كۆكراوهەكان كە بۇ دووبارە نىشتەجىكىرىدەنەوەي كورد تەرخان كراوه.
- موستەشار: راۋىزڭار، فەرماندەيەكى كوردى خىلەكىي يەكەيەكى جاش.
- موخابەرات: دەزگاي ھەوالگرىي (جاسوسىي) دەردەد.
- ناحىيە: يەكەيەكى بەرىيەبەرىتىي حوكومەتەو مەلېبەندى دەسەلەتدارىي كۆمەلە گۇندى ناوچەيەكە.
- پىشىمەرگە: "ئەوانەي بەرە رووى مەرگ دەبنەوە" ، گەريلاي جەنگاودرى كوردن.

- قەزا: گەورەترين يەگەى بەریوە بەرىتىيە لە پارىزگايەكدا.
- (پىكھاتەي ئىدارىي پارىزگا . قەزا . ناحىيە، لە گەورەوە بۆ بچووک لاي خويىنەرى كوردى كوردستانى عێراق روونە . و).
- راچىمە: توپىكى فەلولەيە لە سەر ئۆتۆمبىلى بارھەلگر چەسپ دەكريت، هەندى جاريش بەكاردەھات بۆ ھاوىشتنى گولله توپى كيميايى. (ئەم چەكە زۆر باوو ئاشنايە لە لاي كوردو ھەم ئەم ناوهشى، كە عەربىيە، بە كوردىيەكە رۇيشتۇوهە ھەموو كەس بەكارىدينى . و).
- سوورە: يان سوورەت، بەشىكە (فەسلىكە) لە فورئان.
- تىپ: فېرقە، ھىزى بنەرەتىي پىشەمەرگەي يەكىتىي نىشتمانىي كوردستانە PUK، لە چوارچىوھى مەلبەندە، (لە چەند كەرتىك پىكدىت).

قىيىنى :

زۆر وشە و دەستەوازەي كوردى و عەربىي لە دووتۇيى دەقە ئىنگلىزىيەكەدان، ئىمەش وەك ئەمانەتقى وەرگىرەن وە كو خۆيان دامانناون و لە تىكستە وەرگىرماوە كەدا بە بىتى لار *Italic* نۇوسيومانن - وەرگىر.

پاشكۈي وىنەكان*

* ئەم وىنەنە لە لايەن دۆستى ئازىزمەوە كاك لەتىيف فاتىح فەردج دەستم كەتوونن كەلە گۇرە بەكۆمەلەكانى باشۇرۇي عێراق گرتۇونى. سوپاسى دەكم - وەرگىر

-----554 ----- جينوسايد له عيرادا

555

557

-----558 ----- جينوسايد له عيرادا

559

www.dengekan.com

560 - جینوساید له عیراقدا

زنجیره‌ی بلاکراوه کانی خانه‌ی ورگیران له سالی 2004

ورگیر	سالی درجهون	بابات	نووسه‌ر	زمان	ناوی کتیب
هـلکه‌وت عبدوللا	2004	روشنیزی	سعد الدین ابراهیم	عهربی	روشنیزرو دسه لات
پهرونده‌جمه‌دین	2004	شانویی	عدهونی که‌پوی	عهربی	شانو له چند و تاریکدا
دلیز میرزا	2004	سیاسی	ریچارد کاکلهار	فارسی	ستراتیژی‌سه‌رمازی
شوش جوانزیو-له‌شدید شدیفیض	2004	فه‌سسه‌فی	جفون نونک	فارسی	نامه‌یدک درباری لیکوردن
دلیز میرزا	2004	فیکری	سید طاهر هاشمی	فارسی	مولانا خلیو تدریقه‌تی نه‌قشبادندی
هدورامان قاتع	2004	شانوی	جان کوکتو	عهربی	سن شانو نامه
یاسین عوهد	2004	چیزونک	ذوین ج فارتو میشیل دی فوتامونو	فارسی/ عهربی	راپورت برزی
بهکره‌صدیق کوردی دلیزیزار فارسی ، حسن عبدالعالیه / عهربی فوند تابعه / نیتکنیزی	2004	میژووی	بهکره‌صدیق	کوردی	بیره‌ودریه کانی هه‌لبه‌جه
نارام جمال	2004	نه‌ده و دین	کوهمان نووسه‌ر	فارسی	رده‌ندکانی ناسیونالیزم
نیدرس نیزه‌ایه	2004	سیاسی	توم کوبیزی	سویدیه‌ود	ریفراندوم باشتین شیوازی خبباته
بورهان قه‌رددخ	2004	شانوی	بورهان قه‌رددخ	عهربی	شانوی پانتومایم
چهوده‌ر کرماج	2004	رۆمان	جه‌نگیز نیمات‌تۆف	عهربی	گونه‌زمر
کمال خه بیار	2004	رۆمان	چاک له‌ندمن	عهربی	پازندی ناسنین
نه‌پویه‌که خوشناو	2004	رۆمان	له‌مجان نه‌پویه‌که	فارسی	خه‌ناوکه‌یهک بوسه‌ر میناز
نارام عه‌لی عه‌زیز	2004	سیاسی	مجه‌مد نه‌یمور	تورکی	نه‌نداشیکی میت
سالار عبد‌الرحمن	2004	دروتناسی	رۆپیت نۆزیلی	فارسی	کورتترین ریکه‌ی سه‌که‌وتون
سلمان عه‌لی	2004	میژووی	عه‌بدوللا نه‌حمد	کوردی	کۆماری مهاباد
شوش جوانزی - کامل نه‌محمد بەگ	2004	فه‌سسه‌فی	رحمت الله مقدم	فارسی	چوار و تاری شیشورون
عوهد عه‌لی نه‌من	2004	شانو	برنخت	عهربی	جوغزه‌گه چینه
ذوری سه‌عید قادر	2004	چیزونک	چه‌ند نووسه‌ریک	عهربی	نیوکه‌ی تری جیهان
کارزان محمد	2004	روشنیزی	ئای بین سه‌عدون	فارسی	ماهه‌کانی ئى‌لە دەتیکەو
حەسەن عبد‌الکریم	2004	فیکری	د. رەفتە نه‌لس‌عید	عهربی	بەناؤ نیسلامەکان
ناسر سلاچی	2004	فیکری	کارل پوپهار	فارسی	سەرچاودکانی زانی و نەزاش
مامەند	2004	فیکری	نه‌تەنیوی گرامش	فارسی	دولله تاو کۆمه‌ی مەددەن
دلیز میرزا	2004	یاساییه	ھېمداد مه جىد عەل	عهربی	کاریکه‌رى ھەنچوون
عەزیز گەردی	2004	رۆمان	نیلیزابیت لایاره	نینگلیزی	خاکەکه ماج كە
ناری بایان	2004	هونه‌ریه	یوسف رانسیس	عهربی	نازارەکانی ھونه‌رەندیک